

กระบวนการเชิงสร้างสรรค์: คีนพลังชุมชน

กระบวนการเชิงสร้างสรรค์: คีนพลังชุมชน (โครงการศึกษาความเป็นไปได้ : Feasibility Study) แต่งโดยสถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม (2544) วิจารณ์โดย เฉลิมขวัญ พงษ์พิชิต ซึ่งเนื้อหาในหนังสือได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วในสังคมโลกส่งผลให้เกิดการเคลื่อนไหวของหลายกระแสขึ้นในสังคมโลก เช่น กระแสเทคโนโลยีทันสมัยต่างๆ กระแสบริโภคนิยมที่เข้ามามีบทบาทในการดำเนินชีวิตมากขึ้น มีการติดต่อสื่อสารที่รวดเร็ว แต่การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทำให้เกิดความสับสนวุ่นวายขึ้นมากมาย และปัญหาเริ่มมีมากขึ้นเมื่อประเทศไทยเกิดวิกฤติฟองสบู่แตกตั้งแต่กลางปี 2540 เป็นต้นมา ทำให้เกิดผลกระทบต่อเศรษฐกิจและการพัฒนาในด้านอื่นๆ ของประเทศ โดยเฉพาะการพัฒนาทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งที่ผ่านมาประเทศไทยเกิดปัญหาด้านการพัฒนาชุมชนในหลายๆ ด้าน และกรมการพัฒนาชุมชนเป็นหน่วยงานที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการเสริมสร้างรากฐานของชุมชนให้เข้มแข็งเพื่อแก้ไขปัญหาและปรับตัวเรียนรู้ให้ทันกับสถานการณ์โลกปัจจุบัน กรมการพัฒนาชุมชนจึงได้เสนอโครงการขอความช่วยเหลือไปที่ AusAID¹ เพื่อให้ช่วยเหลือประเทศไทยฟื้นตัวจากภาวะเศรษฐกิจและผลกระทบทางสังคม ซึ่งเป็นช่วงที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของ AusAID ในการช่วยเหลือประเทศไทย จึงทำให้เกิดโครงการศึกษาความเป็นไปได้ (Feasibility Study) ขึ้นมา ภายใต้ความร่วมมือของ AusAID กรมการพัฒนาชุมชน และสถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม โดยมีวัตถุประสงค์ในการค้นหาทิศทางและยุทธศาสตร์ในการทำงานแนวใหม่ของกรมการพัฒนาชุมชนร่วมกับประชาชน ที่มุ่งเน้นให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน และเพิ่มขีดความสามารถให้แก่ชุมชนในการจัดการบริหารจัดการทรัพยากรของตนเองอย่างเป็นระบบและยั่งยืน โดยได้ดำเนินโครงการในปี พ.ศ. 2543 สำหรับการประชุมมีการดำเนินด้วยกระบวนการเชิงสร้างสรรค์ คือ การใช้รูปแบบวิธีระดมสมองมาเป็นเครื่องมือ เพราะเชื่อว่าเป็นที่สามารถดึงพลังความคิด จินตนาการ ของผู้เข้าร่วมประชุมมาผนึกรวมเข้าด้วยกัน ซึ่งจะก่อให้เกิด “พลัง” อย่างแท้จริง² โดยโครงการฯ ได้จัดเวทีประชุมระดมสมองจำนวน 9 เวที ในพื้นที่ต่างๆ เพื่อให้ครอบคลุมทั่วทุกภาคของประเทศไทย และนำมาสังเคราะห์ข้อมูล เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาชุมชนของประเทศไทยต่อไป โดยกิจกรรมการระดมสมองได้ดำเนินการเกี่ยวกับจุดเริ่มต้นของวิกฤติการณ์พัฒนาชุมชนไทย บทบาทของกรมการพัฒนาชุมชน แนวโน้มการรับมือกับการเปลี่ยนแปลง และแนวทางการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน ซึ่งผลสรุปโดยภาพรวมจากการระดมสมอง สรุปได้ว่า แนวทางการทำงานของกรมการพัฒนาชุมชนหลังจากนี้ จะมีการผลักดันให้เกิดกลไก CD-Net ซึ่งหมายถึง เครือข่ายภาคประชาชน เช่น องค์กรชุมชน กลุ่มอาชีพต่างๆ เยาวชน สตรี ผู้นำ อาสาพัฒนาชุมชน คณะกรรมการพัฒนาเด็ก ฯลฯ ให้เข้ามาร่วมกันทำงานพัฒนาชุมชน โดยเครือข่ายของกลุ่มที่ผลักดันจะไม่ใช้กรมพัฒนาชุมชนเพียงผู้เดียว แต่เกิดจากการร่วมมือจากหลากหลายหน่วยงานทั้งระดับจังหวัด อำเภอ และตำบล นอกจากนี้ยังผลักดันให้มีกลไกการทำ Research และ Development ควบคู่กันไปด้วย การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม เชื่อกันว่าเป็นการคีนพลังชุมชน และเป็นสิ่งสำคัญของการพัฒนา เพราะการผลักดันเหล่านี้จะช่วยสร้างเสริมให้ชุมชนพร้อมตั้งรับกับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคตต่อไป

¹ AusAID (Australian Agency for International Development) คือ สำนักงานเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศแห่งออสเตรเลีย

² สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม อ้างถึงใน ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์ และ ดร.ปาริชาติ สถาปิตานนท์ สโรบล (2543)

หนังสือเล่มนี้มีประเด็นที่เห็นด้วย คือ มีการยอมรับถึงการพัฒนาชุมชนของประเทศไทยที่ผ่านมาว่า การพัฒนาเกิดความล้มเหลว เนื่องจากประเด็นหลักๆ เช่น การทำงานที่มีรัฐและระบบราชการ เกิดลักษณะไม่ยืดหยุ่น มีการสร้างโครงการและการส่งเสริมที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการของชาวบ้าน ซึ่งทำให้ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน ปัญหาต่างๆ จึงได้นำมาสู่การหาทางแก้ไขการพัฒนา และมีความเห็นด้วยกับผลของการดำเนินโครงการที่พยายามผลักดันให้ภาคประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาในด้านต่างๆ มากขึ้น และเพิ่มขีดความสามารถให้แก่ชุมชนในการจัดการบริหารจัดการทรัพยากรของตนเอง แต่การดำเนินโครงการยังได้ข้อสรุปโดยภาพรวม ไม่เห็นรูปแบบการพัฒนาที่ชัดเจน เป็นเพียงความต้องการเห็นภาพอนาคตการพัฒนาชุมชน มีเครือข่ายภาคประชาชนขึ้นและเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ซึ่งโครงการไม่ได้กล่าวถึงอุปสรรคของกระบวนการเกิดเครือข่ายภาคประชาชน ทั้งในด้านของการสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานอื่นๆ ทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน ที่จำเป็นต้องดำเนินงานด้วยความสอดคล้องกัน และบริบทของชุมชนย่อมมีความแตกต่างกัน การพัฒนาเครือข่ายชุมชนย่อมเกิดปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาชุมชน ยกตัวอย่างประการแรก บางชุมชนอาจเป็นชุมชนเมืองหรือกึ่งเมือง ทำให้มีความหลากหลายและซับซ้อนมากขึ้น ประการที่สอง มีความแตกแยกในสังคม ที่อาจเกี่ยวกับความรู้ความคิดและทัศนคติในเรื่องต่างๆ ประการที่สาม หน่วยงานท้องถิ่นอาจขาดอิสระในการบริหารราชการท้องถิ่นเองหรือการกระจายอำนาจยังมีไม่เต็มที่ และประเด็นที่สำคัญ คือ การขาดกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนอย่างโปร่งใสและแท้จริง ในกระบวนการร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมกันรับผิดชอบ ซึ่งอุปสรรคต่างๆ อาจทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างล่าช้า ดังนั้น ก่อนการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ ต้องคำนึงถึงอุปสรรคระหว่างการดำเนินงานให้ถึงเป้าหมาย มีการแบบองค์รวม คำนึงถึงปัจจัยหลายๆ อย่าง อย่างรอบด้าน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่มีประสิทธิภาพ

สำหรับการพัฒนาชุมชนที่ผลักดันให้เกิดกลไก Research และ Development นั่นคือ การนำผลการวิจัยมาปรับวิธีการพัฒนาไปเรื่อยๆ จนกว่าจะเข้าที่ แต่สำหรับในปัจจุบันไม่ค่อยเห็นด้วย เนื่องจากกลไกนี้อาจใช้ได้ในบางกรณี แต่การพัฒนาคนหรือชุมชนอาจเป็นไปอย่างล่าช้า เพราะปัจจุบันมีองค์ความรู้ ทฤษฎีและงานวิจัย ต่างๆ มากมาย ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาให้เหมาะสม เพื่อให้เท่าทันกับสถานการณ์ปัจจุบันมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ สิ่งที่สำคัญในกระบวนการพัฒนาให้ประสบผลสำเร็จต้องคำนึงถึงบริบททุนทางสังคมที่มีอยู่ในแต่ละชุมชนด้วย ซึ่ง Putnam (1993) ได้กล่าวถึงทุนทางสังคมว่าประกอบไปด้วย ความไว้วางใจ (Trust) บรรทัดฐาน (Norms) และเครือข่าย (Networks) ที่จะช่วยปรับปรุงประสิทธิภาพต่างๆ ในสังคม ดังนั้น การนำทุนทางสังคมมาเป็นฐานในการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม และกำหนดแนวทางเสริมบทบาททุนทางสังคมต่อการพัฒนาชุมชน ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นทุนทางสังคมที่จะก่อให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนชุมชน ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและนำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน หากเกิดปัญหาวิกฤติทั้งทางเศรษฐกิจและสถานการณ์ต่างๆ ทุนทางสังคมจะช่วยบรรเทาความรุนแรงแก้ไขปัญหา และฟื้นฟูให้ชุมชนกลับมาอยู่ในสถานะเดิมได้ โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมจากประชาชนในท้องถิ่นที่จะเป็นแรงผลักดันสำคัญ ในการทำให้มีการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ บนฐานของความไว้วางใจ ผ่านระบบความสัมพันธ์ในชุมชน เช่น องค์กรท้องถิ่น สถาบันท้องถิ่น ประชาชน วัฒนธรรม เป็นต้น